

A KIKÜZDÖTT ÖRÖKSÉG

Jelizaveta Petrovna (I. Erzsébet) trónra jutása

Erzsébet (Jelizaveta Petrovna) uralkodásának időszaka (1741–1761) nem tartozik az orosz történelem jól kutatott és feltárt korszakaihoz sem a külföldi, sem az orosz történetírásban. A magyar történészek figyelmét is elkerülte az uralkodónő személyének és kormányzati politikájának vizsgálata. Úgy tűnhet, Erzsébet uralkodása – ahogy elődeié, I. Kataliné, II. Péteré, Anna Ivanovnáé is – mintha a 18. század első negyede nagy reformkorszakának az árnyékában maradna. Éppen talán ezzel magyarázható az, hogy csekély számú tudományos irodalom látott napvilágot a közvetlenül I. Péter halála és II. Katalin uralkodása közötti időszakról. A 19. század történeti irodalmában kaptak először az Erzsébet uralkodásához köthető tényezők hangsúlyt, de azokban is főleg annak bemutatására törekedtek, hogy az 1725–1762 közötti palotaforradalmak idején Oroszország politikai életét instabilitás jellemezte. És miután a “skandalumos” 18. századról szóló anyagot, dokumentumokat zárolták, ezért a N. Polevoj, I. Siskin, Sz. Jesevszkij, P. Scsebalszkij és mások tollából származó munkák gyenge forrásanyagon nyugszanak. Csupán néhány történésznek – M. Szemevszkijnek, K. Arszenyevnek – sikerült új forrásokra bukkania, és az azokból levont következtetéseiket igyekeztek is beépíteni a feldolgozásaikba.¹

A 19. századi történeti irodalom vizsgálódásának középpontjában álló téma – a hatalomért folytatott küzdelem, vagy az azokban részt vevők, uralkodók és kegyencek bemutatása – fokozatosan háttérbe szorult, s helyét átvette Erzsébet uralkodásának és személyiségének idealizált bemutatása, mintha vele a rég feledett péteri időszak tért volna vissza. Erzsébet korának forrásait és hivatalos iratait kritika nélkül felhasználva, azt hangsúlyozták, hogy az uralkodónő apja nyomdokain haladt, a Nagy Péter által elkezdett munkát folytatta.

Az “I. Péter irányzatához való visszatérés” szellemét sugallja Sz. Szolovjov Oroszország története a régi időkől című négykötetes munkája, ami egyébként a levéltári forrásfeldolgozás szempontjából talán máig a legegységesebb mű.² Azonban Szolovjov sem illette kritikával az Erzsébet korából származó dokumentumokat, és főleg a korszak politikatörténetére koncentrált. Erzsébet uralmának és általában a palotaforradalmak korának pontosabb megvilágítását V. Kljucsevszkij végezte el, elsőként használta előadásaiban a “palotaforradalom” kifejezést is.³ De Sz. Platonov, N. Firszov és M. Bogoszlovskij is hasonlóan írtak erről az időszakról. Májig friss és érdekes gondolatokat fogalmazott meg munkájában V. Mjakyotin, kiemelve azt, hogy a palotaforradalmat az uralkodó nemesség felső rétege követte el, amely csupán a nemesség politikai viszonyait érintette, és a nemesség gazdasági és politikai pozíciói Péter uralkodása utáni időszakban jelentős mértékben megszilárdultak az orosz feudális viszonyok megerősödésének köszönhetően.⁴

A szovjet történettudomány a korábbi történeti kutatás eredményeinek felhasználása mellett a Pétert követő időszakot új (marxista-leninista) módszert alkalmazva közelítette és vizsgálta meg. A hangsúlyt Oroszország gazdasági és társadalmi életének elemzésére helyezték, az ipar, a mezőgazdaság, a kereskedelem fejlődését vizsgáló munkákkal gazdagították ismereteinket az Erzsébet-korszakról. Ugyanilyen szellemben születtek meg a 18. századi orosz társadalom szerkezetét bemutató művek is. Ezekben a munkákban a kutatók azt hangsúlyozzák, hogy a Pétert követő időszak -

ban megszilárdult a feudalizmus, és ez az időszak sem gazdasági, sem pedig kulturális értelemben nem tekinthető hanyatlásnak vagy stagnálásnak, ellenkezőleg a Péter által elindított dinamikus fejlődés tovább folytatódott a gazdaságban, a kultúrában és a társadalomban egyaránt.⁵

Azonban összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy ismereteink alapján a történeti irodalomban máig nem született meg olyan alapmű, amely pontosan a 18. század negyvenes és hatvanas éveinek eseményeivel behatóan foglalkozna. Sz. Troickij és Je. Anyiszimov munkáikban elemzik a problémát, aláhúzza azt, hogy a Pétert követő időszak, s részben így Erzsébet uralkodásának két évtizede nem volt "kortalan, időtlen, eseménytelen".⁶ Éppen akkor mutatkozott meg Péter reformjainak életképessége, azok nem maradtak nyomtalanok és hatástalanok, azokat újak követték, és Oroszország európai nagyhatalomként élt tovább.

Két-három évtizeddel 1725 után "Péter fészkének fiókái" már vagy meghaltak, vagy távol a fővárostól, vidéki birtokaikon éltek. Bekövetkezett a nemzedékváltás, a megújulás, s az új generáció már másként nevelkedett és más módon szemlélte a világot.

1740. október 5-én Anna Ivanovna rosszul lett, és alig két hétig tartó betegeskedés után október 17-én elhunyt. Az udvari élet ezen tragikus eseménye jó néhány palotaforradalomnak adott lendületet, végül az egy évig tartó politikai küzdelem Jelizaveta Petrovna trónra kerülésével zárult.

Anna Ivanovna halálával az orosz történelemnek egy eléggé komor évtizede ért véget. A cárnő uralkodását az állami és a kulturális életben egyaránt hanyatlás, a külpolitikában részeredmények, a politikai életben és az udvarban általános félelem és intrikálás jellemezték. Ez az időszak Anna Ivanovna idegen kegyence, Ernst Johann Biron után a "bironscsina" elnevezést kapta.⁷

Amikor Anna Ivanovna megbetegedett, a 46 éves uralkodónőnek nem lévén családjá, nem volt kijelölt utóda. A lehetséges trónörökösjelöltek száma is kevés volt. Anna apja, az I. Péterrel rövid ideig társцárként uralkodó Iván Alekszejevics ágáról az uralkodónő nővérének, Jekatyerina Ivanovnának (1733-ban halt meg) Karl Leopold mecklenburgi herceggel kötött házasságából született leánya, Jelizaveta Krisztina Leopoldovna (pravoszláv keresztségben Anna Leopoldovna), valamint az ő gyermeke, Anton Ulrich braunschweigi herceggel kötött házasságából született csecsemő, Iván Antonovics jöhetett szóba.

Nagy Péter ágáról a trónt tizenkétéves unokája, Karl Peter Ulrich, idősebb leányának, Annának (1728-ban halt meg) Karl Friedrich holsteini herceggel (1730-ban halt meg) kötött házasságából született fia, valamint Jelizaveta Petrovna, Péter fiatalabb leánya örökölhette volna. A jelöltek közül a legnagyobb esélye a trónra az 1740. augusztus 18-án született Iván Antonovicsnak volt, már hivatalosan is szóba került, hogy Anna Ivanovna örökösének kijelöli, bár a végrendelet még nem készült el.⁸

Anna Ivanovna betegségét szinte figyelmen kívül hagyva A. Ostermann a kabinetminiszterek közbenjárásával elkészítette a trónöröklésről szóló manifesztumot, s ezt az előkészített iratot Biron a cárnőnek ismertette, aki végül október 7-én azt jóváhagyta és aláírta. Rögtön a végrendelet aláírása után a kamarillán belül adáz harc indult meg a régensi pozíció megszerzéséért, mivel az kulcsfontosságú helynek számított a csecsemő cár uralkodása idején. A fő jelölt e posztra maga Biron volt, aki régóta törekedett hatalma törvényesítésére. Régens azonban nem csupán a haldokló cárnő jóváhagyásával akart lenni, hanem a nemesség támogatását és egyetértését is bírni akarta. A nemesség maga kezdett szervezkedni Biron érdekében, mivel féltek

tőle, attól tartottak, hogy Anna felgyógyulhat, és akkor a nagy befolyású kegyenc majd megtorolja esetleges nem támogatásukat. Így a nemesség képviselői aláírásokat gyűjtöttek, és Biron támogató petíciójukkal keresték fel Anna Ivanovná-t. Céljük ezzel az volt, hogy az uralkodónővel törvényesítsék Biron régensségét, amely révén kapcsolatuk és helyzetük is normalizálódna.

Ez a kérvény október 7-én került a cárnő elé, de mivel akkor Anna jobban érezte magát, annak aláírását elodázta. Végül néhány nappal halála előtt Biron és hívei kérésére szentesítette a (vég)rendeletet. Anna halála után azt azonnal lepecsételték, a Szenátus főügyésze, N. Trubeckoj pedig jóváhagyta. Másnap az új uralkodóra, VI. Iván Antonovicsra és régensére, Bironra felesküdtött a hadsereg és a főváros lakossága. Aznap senki nem gondolta volna, hogy a kegyenc régenssége mindössze három hétig tart.⁹

Gyakorlatilag Biron a kül- és belügyekben Anna Ivanovna rendeletével teljhatalmat kapott Iván Antonovics tizenhetedik életévének betöltéséig. Az "uralkodó nevében" hagyta jóvá a külföldi követekkel kötött szerződéseket, a hadsereg és a flotta fővezére lett, a pénzügyek és minden más fontos állami ügy eldöntése a kezében összpontosult. Sőt a csecsemő uralkodó halála esetén az őt követő braunschweigi gyermek uralkodásának idejére is meghosszabbodott Biron régensi tevékenysége.

Ennek ellenére már régensségének első napjaiban megmutatkozott helyzetének ingatagsága. Még a felesküvés ceremóniája nyugodtan telt, utána azonban olyan hírek terjedtek el, hogy az udvari nemesség, a városi lakosság és különösen a gárda körében elégedetlenséget vált ki az uralma. A Bironhoz beérkező jelentések arról szóltak, hogy a szervezkedés az uralkodó szüleitől indult el, melynek fő mozgatója az apa, Anton Ulrich volt. Biron a herceg környezetéből letartóztatásokat rendelt el, sőt október 23-án magát a herceget is nyilvánosan vontta felelősségre, azt hangoztatva, hogy az eltávolítását szervezve az udvari nemességet arra készítette, valljanak színt, kit választanak a helyére. Az udvari nemesség azonban egyértelműen Biron mellett döntött. Ezek után Biron megfosztotta a herceget katonai tisztségeitől. De hogy a későbbiekben hasonló eset ne következhesen be, arra kötelezte a jelenlevőket, aláírásukkal és pecsétjeikkel hosszabbítsák meg és ismerjék el a régensi manifesztumot.

A kegyenc ezen "demokratizmusa", hogy többé-kevésbé törvényes módszereket használva a régensi hatáskört meghatározatlan időre toltta ki, nem éppen szilárd helyzetéről tanúskodik.¹⁰ Azonban sem a papírok, sem a nyilvános ígéretek nem tudták hatalmát megmenteni, ugyanis az udvari körökben nem rendelkezett valódi támasszal, ott az elhunyt uralkodónő kapzsi külföldi kegyencének számított. A külföldiek között sem lelt szövetségesre, sem VI. Iván rokonai körében, sem a hivatalnokok, táborno-
kok csoportjában. Régensként a Braunschweigek elégedetlenségét nem tudta eloltani, de a befolyásos udvari személyiségekkel, A. Ostermann-nal, K. Leowenwolddal sem volt képes szövetkezni. Így aztán a két hónapos uralkodó körül formálódó csoport erős ellenfele, ellenzéke lett.¹¹

Biron az első csapást B. Münnichtől szenvedte el, aki egyébként régenssé történő kinevezésében a segítőtje volt. Biron is váratlanul érte a tábornok változása. Nehéz megérteni, tulajdonképpen milyen motívumok miatt állt át Münnich az ellenzék táborába, és mi taszította a fordulat felé. A kortársak úgy vélték, hogy csalódott Bironban, akitől régenssé nevezése után generalisszimusi rangot és az állam vezetésében fontos pozíciót remélt, de egyiket sem kapta meg, Biron magának tartotta meg azokat. Meglehet, emellett Münnich érzekelte a Biron-t övező elszigeteltséget is, és éppen ezért csatlakozott a Braunschweig család által szervezett ellenzékhez. A köze-

ledés kölcsönös volt, Münnich előrejutását remélte, a család pedig a trón támaszát látta személyében.¹²

A szervezkedés titokban történt, Anna Leopoldovna és Münnich megbeszélték a szeszélyes kegyenc eltávolításának részleteit. Biron letartóztatására 1740. november 7. éjjelén került sor. Münnich a palotaforradalmat a gárda nyolcvanfős csoportjának segítségével hajtotta végre. Az események gyors lefolyása azt mutatja, hogy Bironnak nemigen voltak támogatói. Az orosz nemesség és a külföldi diplomaták szinte semmit sem észleltek a cselekményekből, az udvari élet a szokott mederben folyt tovább.¹³

A hatalomátvételt és Biron hatalmas vagyonának lefoglalását két nap elteltével, 1740. november 9-én jelentették be a VI. Iván nevében kiadott manifesztumban.¹⁴ Biron helyét az uralkodó anyja, Anna Leopoldovna töltötte be. A cáρ apja, Anton Ulrich herceg az orosz haderő generalisszimusa lett, Münnichet pedig első miniszterré, Ostermann-t főtengernaggyá nevezték ki. A palotaforradalom valamennyi résztvevője kitüntetést és magas jutalmat kapott.

A régens eltávolítása után a Braunschweig családnak és környezetének tevékenysége megélnéült. Ostermann, aki egyébként Biron uralma idején igen óvatos volt, a régensnő tanácsadójaként arra törekedett, hogy Münnichet kiszorítsa a hatalomból, és a helyét elfoglalja. Az is egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Münnich és a Braunschweig család szövetsége hosszú távon nem működik. Egyrészt azért, mert korábban Biron bizalmasa volt, és a régensnő nem bízott meg benne, másrészt azért, mert a sikeres palotaforradalom után érdemei elismeréséül a nagyravágyó Münnich egyre több tisztséget, valamint nagyobb megbecsülést kívánt, gyakorlatilag korlátlan hatalmat követelt, és emiatt szembekerült Anton Ulrich herceggel is. Münnich nem sokkal a fordulat után súlyosan megbetegedett, és amikor 1741 elején gyógyultan ismét az ügyek intézéséhez kezdett, azt tapasztalta, hogy időközben kikerült a hatalomból. Ostermann a külügyeket igazgatta, Cserkasszkij és Golovkin a belügyek intézését végezte, Münnichnek, ahogy Biron idején, a hadügy maradt, de ott is csupán Anton Ulrich generalisszimusz beosztottja lehetett. Münnich és a herceg között mindennaposak lettek a viták, kicsúszott hatalma visszaszerzése lehetetlennek látszott. Mindezek a viszályok Anna Leopoldovna régensnő elégedetlenségét váltották ki, és amikor a kiábrándult Münnich végül nyugdíjazását kérte, azt meg is kapta. Kiszorulván a hatalomból ugyan továbbra is az udvarban maradt, de mindenkinek nyilvánvaló volt azonban, hogy semmi befolyása sincs a kormányzati politikára.¹⁵

Ezek után kezdetét vette Anna Leopoldovna önálló uralkodása. Valójában azonban erről nem beszélhetünk, mivel mind Anna, mind pedig a férje tapasztalatlanok voltak az állam vezetésében. A kortársak véleménye szerint Anna Leopoldovna az állami ügyek intézése iránt semmilyen késztetést nem érzett.

A hétköznapiok Anna udvarában igen egyhangúan teltek, a nap első felét a lakosztályában töltötte, esténként pedig férjével és barátaival kártyázott késő éjszakába nyúlóan. Így történt meg az, hogy a 18. század negyvenes éveire Oroszország élére olyan emberek kerültek, akik semmihez sem értettek és semmivel sem törődtek, nem érdekelték őket Oroszország jelene és jövője, sőt oroszul sem beszéltek.¹⁶

Biron bukása és eltávolítása, majd Münnich nyugdíjazása után a tényleges hatalom Ostermann kezébe került, aki már két uralkodót és két uralkodónőt élt túl, és évek óta készült erre a pillanatra. "A nagy túlélő" kortársai jellemzése szerint mindig igen rafinált módon viselkedett, úgy tudott beszélgetni az "áldozataival", hogy azok nem jöttek rá, tulajdonképpen az ellenségükkel tárgyalnak. Ezt a módszert alkalmazta A. Mensikov eltávolításakor is. Ostermann váratlan nehézségek esetén, vagy ha szo-

rult helyzetbe került, hirtelen “megbetegedett”. Ha kellemetlen beszélgetést folytatott vele valaki, azonnal rosszul éltet színlelt, és ezt minden szükséges alkalommal eljátszotta. Aki ismerte ezt a szokását, és nem dőlt be neki, azt tapasztalta, hogy Ostermann a beszélgetés alatt fokozatosan “meggyógyult”, és mintha mi sem történt volna, folytatta teendőit.¹⁷

Ostermann ideje Münnich nyugállományba vonulásakor jött el, a nagy lehetőséget nem szalasztotta el, minden fontos pozíciót megszerzett, egyszemélyi hatalmat épített ki. De végül saját intrikájának esett áldozatul, hiszen egyeduralma révén kilépett a háttérből a politikai küzdőterre, s az újabb soros “díszletváltásnál”, Erzsébet palotaforradalma után már nem tudott hatalmon maradni.

Jelizaveta Petrovna, a későbbi uralkodónő szerencsés csillagzat alatt született 1709. december 18-án, amikor a Poltavánál győzelmet aratott orosz seregek diadalmában vonultak Moszkvába. I. Péter leállította a díszmenetet és háromnapos ünneplést rendelt el leánya születése tiszteletére.¹⁸

Erzsébet gyermekkorá Moszkvában és Pétervárott telt el, de keveset lehet róla tudni. Az viszont bizonyos, hogy a leányok – Anna 1708-ban, Natalja 1718-ban született – igen ritkán látták az apjukat, aki folyamatosan hadjáratokban vett részt. Amikor Jekatyerina Alekszejevna (Katalin) a férjéhez, Péterhez utazott, a gyermekeket Natalja Alekszejevna (Péter nővérére) hagyta, vagy pedig A. Mensikov családjához kerültek. De Katalin és Péter leveleiben a gyermekekről mindig esett szó. Erzsébetről Katalin először 1710. május 1-jén írt, Péter pedig szinte minden levelében üdvözölte Lizetkát, Lizenyát. Fennmaradtak arról is közlések, hogy a kislányok, Anna és Erzsébet szülei 1712. február 9-én tartott esküvőjén részt vettek. Katalin 1717. július 11-én kelt leveléből értesülünk arról is, hogy Erzsébet bárányművelésben betegedett meg. Erzsébet igen korán, alig nyolcévesen tanult meg írni-olvasni, s Katalin 1717-ben a Péternek írt leveléhez csatolta a levélkéjét, amelyre I. Péter nagy örömmel válaszolt.¹⁹

Erzsébet életében 1721-től új időszak kezdődött el, arra készítették fel, hogy az orosz államot szolgálja, amelynek érdekei mindenek előtt valók. Amíg Péter fiaiban az örökösait látta, leányaitól (Katalin összesen tizenegy gyermeket szült) kizárólag dinasztikus kapcsolatokat remélt, az orosz udvar kapcsolatát az európai udvarokkal.

Az orosz cárok közül először Péter követte ezt a politikát, a saját unokahúgait külföldiekhez adta férjhez, Anna Ivanovná a kurlandi herceghez, Jekatyerina Ivanovná a mecklenburgi herceghez, és hasonló sors várt Annára és Erzsébetre is (Natalja 1725-ben meghalt). A péteri dinasztikus politika céljainak lehetőségeivel összhangban folyt a cárelnék nevelése is. Arra tanították meg őket, amire az európai udvarokban szükségük lehetett: táncra, zenére, etiketre, öltözködésre, de különösen nagy hangsúlyt a nyelvek kaptak. Erzsébet tökéletesen beszélt franciául, mivel Péter a Bourbon-családból keresett vőlegényt a lányának. Ezért az 1720-as évek elején igen intenzív tárgyalások folytak ez ügyben, Péter azt szorgalmazta, hogy a francia uralkodó, XV. Lajos vegye el Erzsébetet. Francia részről bár komolyan vették az egyre erősödő Oroszországot, a versailles-i udvart azonban nyomasztotta az a tény, hogy Erzsébet anyja egyszerű származású, és Erzsébet születésekor Péter és Katalin még nem voltak házasok. Végül az oroszellenes csoportnak sikerült megakadályoznia a házasságot, és 1726-ban, Péter halálát követően vége szakadtak a tárgyalások, miután ekkorra XV. Lajos is megnősült.²⁰ 1727 májusában I. Katalin a halálos ágyán megeskette Erzsébetet, hogy férjhez megy Károly Ágosthoz, nővére, Anna Petrovna (1725-ben ment férjhez) férjének, Karl Friedrichnek rokonához. Károly Ágost (egyébként a

későbbi uralkodónő, II. Katalin nagybátyja volt) 1727 júniusában váratlanul elhunyt. Innentől aztán az elkövetkező tizennégy évben, hatalomra jutásáig Erzsébet neve valamennyi lehetséges házassági kombinációban szerepelt, völegényjelöltjei között angol, német, spanyol, portugál hercegek jöttek szóba.²¹

Erzsébet anyja halála után, II. Péter uralkodása idején (1727. május–1730. január) továbbra is közvetlenül a trón közelében maradt. A fiatal cár csodálta gyönyörűséges nénikéjét, egész napját vele töltötte, és olyan dolgokkal foglalkozott, amelyeket Erzsébet is kedvelt: táncsal, vadászattal és álarcosbálokkal.²²

De Liria, a spanyol követ feljegyzéseiben arról írt, hogy az orosz udvari előkelőket megrémisztette az, hogy Erzsébet milyen meghatározó befolyással a fiatal uralkodóra, de emellett tartottak személyétől is, esze, szépsége, igazságszeretete megijesztette őket, és azon fáradoztak, hogy egy megfelelő házassággal távolítsák el az udvarból. A Legfelső Titkos Tanácsban helyet foglaló nemesség ellenségesen nézett Erzsébetre, és nem óhajtotta a trónra juttatását.²³

II. Péter leány testvérének, Natalja Alekszejevnanak a halálát (1728) követően viszont Erzsébet trónutódlási esélyei jelentős mértékben megnövekedtek, s így potenciális örökösként a cáreva az előkelő nemesség számára még inkább „persona non grata” lett. Nagy Péter leányától a megkezdett reformok folytatására lehetett számítani, személyében apja reformpolitikájának követőjét látták. Éppen a péteri reformok kritikája tömörítette az udvari nemességet és fordította szembe őket Erzsébettel. Ezért egyre határozottabban törekedtek arra, hogy Erzsébetet a fiatal uralkodótól eltávolítsák és megfosszák a trónöröklés lehetőségétől.

A Legfelső Titkos Tanács vezetői, a Dolgorukijok és a Golicinek végül intrikáik révén elérték a céljukat, II. Pétert kivonták Erzsébet befolyása alól, aki innentől egyre több időt töltött kegyencének, Iván Dolgorukijnak a társaságában.²⁴ Erzsébet egyébként az udvarban a hatalomért folyó küzdelemben nem vett részt, arra sem törekedett, hogy a fiatal uralkodót a hatalom gyakorlásában tanácsaival befolyásolja. Erzsébetet a vidám életvitel foglalta le ekkor, a divattal, bálokkal foglalkozott, és a szerelmi kapcsolatai érdekelték.

1729-ben már egyre kevesebbet találkozott az uralkodóval és egyre gyakrabban utazott Moszkva környéki birtokára, Pokrovszkojéba. 1728 és 1732 között a Moszkvában tartózkodó cári udvarban gyakran beszéltek azokról az „orgiákról és szerelmi légyottokról”, amelyek Erzsébet birtokán folytak. Ekkor a kegyence A. Buturlin volt. Valószínű, hogy az udvari nemesség felnagyította a cáreva udvarában történeteket, hogy azzal is kompromittálják, lejárássák személyét.²⁵

Amikor II. Péter 1730 januárjában himlőben megbetegedett, majd váratlanul elhunyt, a trón várományosai között Erzsébet neve mellett szóba került I. Péter cár első feleségének, Jevdokija Lopuhinának, valamint II. Péter menyasszonyának, Jekatyerina Dolgorukajának és I. Péter legidősebb leányának, Anna fiának, Károly-Péter Ulrichnak a neve is.²⁶

Az orosz udvarban tartózkodó diplomaták jelentéseikben arra a következtetésre jutottak, hogy mind Erzsébetnek, mind unokaöccsének kevés, szinte semmi esélye sem volt arra, hogy trónra kerüljenek, mivel az őket támogató csoportok gyengék voltak. Ezek az észrevételek egyáltalán nem meglepőek, hiszen Péter reformjainak hatása az ország helyzetére, az orosz társadalom életkörülményeire egyaránt rávetült, ami különösen a húszas években vált érezhetővé. Megerősödtek a Péter reformjait támadók, és egyre gyengült azoknak a befolyása, akik a reformok folytatására szavaztak. Ezenkívül I. Péter második családja nem rendelkezett befolyásos rokoni kap-

csolatokkal, nem fűtétek rokon szálak az orosz nemesség felső köreihez, s erre az időszakra egyre jobban elszigetelődtek.

Természetesen voltak olyanok is, akik Erzsébetet szerették volna a trónon látni, de számuk csekély volt. Erzsébet kegyencét, Buturlint is rövid időn belül eltávolították, más pedig, aki a cárevna érdekében a kezdeményező szerepet magára vállalta volna, nemigen akadt. A nemesség felső köre az 1730-as évek elején nem bízott meg Péter könnyelműnek tartott leányában, mind róla, mind pedig az unokaöccséről, Karl-Peterről csupán mellékesen tettek említést, amikor a trón betöltéséről döntöttek. Erzsébet ellen érvként hozták fel azt is, hogy törvénytelenül, a cár házassága előtt született. Sőt kompromittálták, azt terjesztve róla, hogy éppen gyermeket vár. Tény tehát, hogy 1730-ban a trónért folyó küzdelemben Erzsébet pozíciója igen gyenge volt.²⁷

A nemesség előkelő felső köre az orosz trónra a megözvegyült kurlandi herceg-nét, Anna Ivanovnáat – I. Péter féltestvérének, V. Ivánnak a leányát – óhajította meghívni, s önkényuralmát kondíciókkal szándékozott korlátozni. Azonban az így felállt oligarchikus kormányzat csupán rövid ideig tartott. Anna Moszkvába érkezvén megismerkedett az ott uralkodó helyzettel és állapotokkal – maga mellett tudván a köz-nemesség támogatását –, ellenfordulatot hajtott végre és abszolút uralkodónak nyilvánította magát.²⁸

Az 1730-as év eseményeinek folyamában Erzsébet nem vett részt, nem mutatkozott Moszkvában abban az időszakban sem, amikor arról folyt a vita, kit válasszának az orosz trónra. Vidéki birtokán tartózkodott, és Moszkvában azután jelent meg, amikor már Anna Ivanovnáat uralkodóvá választották.

Anna Ivanovna uralkodásának éveit Erzsébet életében nem számították a legjobbaknak. Bár formálisan az állami és udvari életben is Anna Ivanovna után következett Anna Leopoldovnával, az uralkodónő unokahúgával egyenrangúan. De Erzsébet és Anna Ivanovna között, akik egyébként unokatestvérek voltak, sem szoros kapcsolat, sem rokon melegség nem volt. Erzsébet tartott Annától, akit idegesített a cárevna szépsége, kedvessége és közvetlensége, s mindez az udvari ünnepeken volt igazán szembeötlő, az uralkodónő taszító külsejét, durva gesztusait még jobban felerősítette jelenlétével. De nem csupán emiatt volt Anna Erzsébethez kimért, nem tudta feledni a Kurlandiában töltött éveket, ahová I. Péter az orosz állam érdekeit szem előtt tartva küldte.

Anna Ivanovna nem sokkal az esküvője után megözvegyült, s Mitavában igen szerényen és elzártan élt, mind személye, mind udvartartása pénzhiánnyal küszködött, folyton kisebb összegekért rimázkodott leveleiben Katalinnak és Péternek, de nem mindig kapott pénzt.²⁹

Anna uralkodása idején Erzsébet szintén folyton pénzsűkében volt, s amikor új összeget kapott, azt könnyelműen és hamar elköltötte. Erzsébetet nyomasztotta az uralkodónőtől való anyagi függés, hiszen előtte az anyja, I. Katalin, majd II. Péter uralkodása idején is korlátlanul rendelkezett pénzzel. Anna Ivanovna, aki egyébként kegyencére, Bironra milliókat költött, a cárevna jövedelmét évi harmincezer rubelre korlátozta, s ettől semmiképpen sem tért el. De nem csupán a pénzügyei nyomasztották Erzsébetet, hanem az, hogy fölöslegesnek érezte magát az udvarban és a cári családban.

Az uralkodónő trónra jutása után arra törekedett, hogy I. Péter és I. Katalin örököseit kiszorítsa a hatalomból, és egyre messzebbre távolítsa el őket. Erzsébet esetében erre a legreményteljesebb módnak férjhez adása kínálkozott. Amíg I. Péter uralkodása alatt (és I. Katalin idején is) a cél Erzsébet házasságával kapcsolatban

mindenekelőtt Oroszország érdekeinek a figyelembevétele volt, akkor Anna uralma idején ez megváltozott. Arra törekedett, hogy az orosz politikai élettől minél messzebbre távolítsa el Erzsébetet, bár ezt a tervét nem sikerült valóra váltania.

A trónöröklés problémái, s benne Erzsébet személye és szerepe mindvégig foglalkoztatták Annát. Az uralkodó nem bízott meg benne, attól tartott, hogy titokban szervezkedik ellene, ezért uralkodása tíz éve alatt figyeltette Erzsébetet, barátait, kegyeltjeit, szeretőit és környezetét. Ezt a feladatot Münnichre bízta, akinek részletes jelentést kellett készítenie arról, hogy kik járnak a házába, kikkel érintkezik rendszeresen, esetenként hová utazgat, s hogyan fogadja a nép Erzsébetet utazásai során. De nem csupán őt és környezetét, hanem a gárdát is megfigyeltette Anna Ivanovna, ismert volt előtte Erzsébet népszerűsége körükben. A megfigyelések következményeként tartóztatták le és távolították el 1731-ben Erzsébet korábbi kegyencét, A. Subint, majd 1735-ben Iván Petrovot, a házi kórusának tagját. Azonban mindkét esetben kiderült, hogy összeesküvésről nem volt szó.³⁰

Erzsébet tudván a megfigyelésekről, igyekezett a politikai élettől távol maradni, ennek ellenére neve Anna uralkodása idején még két jelentős eseménnyel – a Dolgorukijok és A. Volinszkij ügyével – kapcsolódott össze. A Titkos Kancellária irataiból viszont kiderül, hogy a kihallgatásokon Erzsébet személye tisztázódott, az Anna ellen összeesküvő csoportok egyike sem számolt vele, nem vették komolyan. Volinszkij és társai arra számítottak, hogy Anna Leopoldovná, az uralkodó unokahúgát nyerik meg ügyüknek.³¹ Az viszont tény, hogy Erzsébet a gárda körében nagy népszerűségnek örvendett, és kapcsolatát a gárdával ápolta is.

Erzsébet egyébként szívesen maradt távol Anna udvarától, nem tetszett neki az uralkodó érzésének megfelelően átalakított új udvari élet. Az I. Péter és I. Katalin időszakára jellemző ivászatok elmaradtak, Anna ki nem állhatta a részégeket. Bár az udvar elegáns és gazdag volt, az életvidám Erzsébet mégis unatkozott ott. A táncokat és az álarcosbálokat a kártyajáték szorította ki, s a színházi komédiák helyett – Anna óhaja szerint – számos bohóc és törpe szórakoztatta a nézőközönséget.³² Erzsébet éppen emiatt időzött közeli barátai társaságában a saját birtokán. Udvartartása kicsi volt, a szolgáló személyzettel együtt százfős. Udvari emberei közül P. és A. Suvalovok, valamint M. Voroncov voltak a legodaadóbb és letehetségesebb hívei. Udvarhölgyei közeli rokonai voltak: Anna Karlovna Szkavronszkaja, valamint a Genrikov nővérek, tehát valamennyien anyai ági rokonai. Erzsébet anyja, Katalin, aki litván parasztsaládból származott, amikor Péter udvarába került, szinte teljesen elszakadt a rokonaitól, a három fivérével és a két leány testvérétől. Rövidesen azonban igyekezett őket a cári udvarba költöztetni, ahol gazdag és befolyásos emberek lettek.

Anna Ivanovna mindig lekezelően bánt és szólt Erzsébet paraszti származású rokonairól, miközben igyekezett Erzsébetet is távol tartani az udvartól. A cárnő több földvitában döntött Erzsébet rokonainak a kárára, amit a cárevna hibásnak, jogtalanak és megalázónak tartott. A rokonai már emiatt is hozzá vonzódtak, benne látták egyetlen támaszukat. Erzsébetnek fel kellett vállalnia a problémáikat, az udvarban el kellett intéznie szolgálati előmenetelüket, és azt, hogy peres ügyeiket kellően ítéljk meg a fővárosban.

Erzsébet udvartartása sok mindenben különbözött az uralkodói udvar ceremóniális életétől, közvetlen környezete főleg fiatalokból állt, ami érthető is, hiszen 1730-ban Erzsébet mindössze a huszonegyedik életévét töltötte be. Környezetének tagjai között A. és P. Suvalovok húszévesek, M. Sepelevoj huszonkettő, A. Razumovszkij huszonegy és M. Voroncov tizenhat évesek voltak. Az energikus Erzsébet minden

mulatságban – ünnepeken, álarcosbálokon, sétákon, vadászatokon, kirándulásokon – részt vett, és imádott énekelni. A harmincas években magánkórust szervezett az udvarában, amely főleg ukrán kozákokból állt, és tagjait Erzsébet megbízottja válogatta ki Ukrajnában. Erzsébet ezzel a kórossal együtt énekelt a templomban, színházi előadásaiukon pedig főleg tragédiákat adtak elő. Erzsébet szívesen frogatott, fennmaradtak ebből az időből A. Subinhoz szóló, nem túl tökéletes szerelmes versei is. E románcnak Anna Ivanovna vetett véget, eltávolította Erzsébet mellől kegyencét, aki az alaptalannak bizonyuló vádak ellenére – az ügyét Münnich vizsgálta ki – sem kapta vissza szabadságát, 1732 januárjában Szibériába száműzték, ahonnan tíz év után, 1742-ben szabadult.³³

Erzsébet “kis udvara” a maga ügyes-bajos dolgaival, problémáival küszködve Anna Ivanovna váratlan halálát követően lélegezhetett fel. Erzsébet a cárnő halála utáni hatalmi küzdelmekben nem vett részt, sem Biron régenssé történő kinevezésének szervezkedésében, sem pedig későbbi eltávolításában nem játszott szerepet. Ez, az udvari intrikák világától való távolmaradása, bizonyos mérvű semlegessége Anna Ivanovna uralkodása idején vált a szokásává. Erzsébet trónörökössé jelölése Anna halála előtt fel sem merült az udvarban, azonban a felállítandó régenstanácsba való beválasztásáról volt szó.

Biron régenssége kezdetén arra törekedett, hogy jó kapcsolatot alakítson ki Erzsébettel, ezért járandóságát felemelte, s tervbe vette, hogy összeházasítja a fiával.³⁴ Erzsébet valószínűleg a Bironról való félelmében igyekezett megbékélni a régenssel. Hasolón jó kapcsolatot igyekezett kialakítani Erzsébettel a másik kegyenc, Münnich is.

A kegyencek figyelme Erzsébet iránt egyébként érthető, és nem volt véletlen, hiszen a Titkos Kancellária iratai alapján nyilvánvaló volt számukra, hogy Erzsébet népszerű a gárda körében, s ez a kor politikai küzdelmeiben hatalmas erőnek számított. Erre jó például szolgálhat az, hogy amikor Münnich palotaforradalmát elkövette, az abban részt vevő gárdatisztek mindvégig azt hitték, hogy Péter leányát, Erzsébetet, “mátuska Jelizeveta Petrovna” segítik trónra.³⁵ A gárda szimpátiája Erzsébetet veszélyes politikai konkurenssé tette, ezt a kegyencek érzékelték, és igyekeztek megtalálni az ellenszerét. Biron néhány katonai ezredet hozatott a fővárosba a gárda ellen-súlyozására, Münnich pedig attól tartott, hogy a palotában szolgálatot teljesítő gárdatisztek – akiről tudta, hogy Erzsébettel komaságban állnak – lépnek majd fel ellene, ezért szorgalmazta lecserélésüket.

Kétségtelen, a privilégizált ezredekben álló gárda meghatározó erő volt a hatalomért folytatott küzdelmekben. Fennmaradt az Erzsébetet 1741. november 25-én trónra segítő gárdáról készült jegyzék, amelyből az derül ki, hogy a palotaforradalomban 308-an vettek részt, és 54-en (17,5%) nemesi, 137-en (44%) jobbágyi származásúak, 25-en kismesek voltak, 24-en papi és 24-en katonai családok, 14-en holopok gyermekeiből lettek gárdisták. A regisztráció 117 “különböző rendű és rangú” személyről tesz említést a nemeseken és jobbágyokon kívül, azaz ez a gárda összlétszámának a 38%-át jelentette, a jobbágyokkal együtt pedig 82,5 %-ot, 254 személyt. Ezek a szám adatok arról tanúskodnak, hogy Erzsébetet a nem nemesi származású gárdisták segítették hatalomra, tehát a nemesi származású gárdatisztek kisebbségben voltak. A gárda ilyen összetételére hatással volt Anna Ivanovna politikája is, aki szintén megérezvén a gárdában rejlő veszélyeket, a harmincas évek közepétől arra törekedett, hogy a nemesi összetételű gárdába jobbágyokat keverjen. A régi preobrazsenszkojei és szemjonovói ezredekbe katonákat soroztatott, de a gárda semlegesítésére tett erőfeszítései nem érték el a céljukat.³⁶

A gárda miután a palotán belül teljesített szolgálatot, fokozatosan az udvari élet részesévé vált. Katonai egységét a hagyomány és a csapatszellem alakította ki, s ez a szükséges pillanatban ritka fegyelmzettséget kölcsönzött neki, ami egyben meg is különböztette a többi udvari és adminisztratív szervezettől. Mindezek felnagyították a gárda előtt az udvari életben betöltött szerepét. Szinte ugyanazok a gárdisták távolították el Biront Münnich segítségével, akik majd Erzsébettel Anna Leopoldovná távolítják el, és tartóztatják le Münnichet.

De a negyvenes évek eleji eseményekben már az érzelmek is nagyobb szerephez jutottak, éppen a fővárosban erősödött meg a "hazafias érzés" Anna Ivanovna és a külföldiek ellenében, akik "Oroszország gazdagságát fosztogatták".³⁷ Bizonyos mértékig érthető és bocsánatos az orosz nemesség külföldiekkel szembeni ellenérzése, hiszen Anna Ivanovna idején a fontosabb állami pozíciókat valóban a külföldiek töltötték be. A rendszer politikai és erkölcsi megítéléséhez hozzájárult a hatalmon lévők politikája: Anna Ivanovna uralma idején Biron megtorló intézkedései, a kormányzat visszaélései; a Braunschweig familia rövid uralma alatt pedig a kormányzati politikában való járatlanságuk és erőtlenségük odavezetett, hogy I. Pétert kezdték idealizálni, aki a nép emlékezetében kegyetlennek, de ugyanakkor igazságosnak és gondoskodónak bizonyult. A jobbágyok új nemzedéke már nem érezte és nem tapasztalta meg a Péter által rárakott állami terhek nyomását, az uralkodóról olyan legendák születtek és terjedtek el, amelyek arról szóltak, hogyan bánt el a nép bántalmazóival.

A német kegyencek (vremenscsikiek) uralma idején a reformer cár idealizálásából jutott a leányára, Erzsébetre is. A gárda körében a külföldiek iránti ellenszenv ellenében nőtt Péter és Erzsébet idealizálása, s ez különösen a gárda alacsonyabb származású tagjainál volt érezhető. Az Erzsébet palotaforradalmában részt vevők közül, azaz 308 személyből 101-en, tehát majdnem egyharmaduk Péter uralma idején kezdte meg a szolgálatát, 57-en pedig harcoltak az északi háborúban, valamint a törökök és a perzsák ellen. Ezek a negyvenöt–ötven éves "veteránok" a jobbára jobbágy-származású újoncnak, akiket 1737 és 1741 között soroztak be a gárdába, Nagy Péter tetteiről és Erzsébetről beszéltek. De Erzsébet is sokat tett a gárda körében növekvő népszerűsége érdekében. Anna Ivanovna udvarától eltávolodván gyakran látogatta meg a gárdaezredeket a kaszárnyájukban, s mivel nem messze lakott a szállásukhoz, egyre több időt töltött el társaságukban, ünnepeiken, és Erzsébet több esetben vállalta el a megtisztelő keresztanyaságot is. A gárdisták rajongtak a cárevnáért, elbűvölte őket a szépsége, közvetlen egyszerűsége és kedvessége. Hasonló okok miatt nőtt meg a népszerűsége a fővárosi lakosság alacsonyabb származású rétegeinek körében is.³⁸

A gárdát részben megosztotta összetétele. A felső nemesi származású rétege a nemességhez állt közel, és a nemességhez tartozásuk érzése erősebb volt a szervezeti összetartozásnál, amihez az is hozzájárult, hogy a nemesség a gárdában való szolgálatot megalázonak érezte. Ezért a tisztek között nem is igen található meg az előkelő nemesi családok leszármazottjai. Éppen ez az oka annak, hogy az Erzsébetet támogató összeesküvők között nem találunk olyan alkalmas személyt, aki azt irányította volna, így a hatalom átvételét magának Erzsébetnek kellett vezetnie, ami a 18. századi orosz palotaforradalmak történetében egyedi vonásnak számít.³⁹

De az 1741. november 25-én végrehajtott palotaforradalomnak van egy másik sajátos vonása is, hogy az összeesküvés szervezésébe külföldi diplomaták is bekapcsolódtak: a francia követ, Jean de La Chétardie márki és a svéd követ, Eric Nolcken báró. Az orosz udvarban tevékenykedő diplomaták szövetségeseeknek és barátoknak

mutatkoztak, de valódi céljuk Oroszország meggyengítése volt. Franciaországgal 1739 óta létesített szövetséget az Orosz Birodalom, de kitarított a húszas évektől létező osztrák szövetség mellett is. A kontinensen Ausztria Franciaország vetélytársának számított, gyengítése az orosz–osztrák szövetség szétszakításával tűnt a legelőnyösebbnek.

Oroszország nagyhatalmi gyengülését szerette volna elérni Svédország is. Az északi háború válságából a harmincas évek elejére sikerült magához térnie, megerősödni. A svéd nemesség új nemzedéke azonnal a revansot kezdte erőltetni, a nystadti béke fegyveres revízióját. Franciaország támogatta a svéd terveket.⁴⁰

A svéd és francia diplomácia Anna Ivanovna betegsége, majd halála hírére megélelnkült, és ekkortól nőtt meg az érdeklődésük az orosz udvar hatalomért folyó küzdelmei iránt, azokat saját céljukra és érdekükben akarták felhasználni. Nolcken a svéd külügyminisztertől azt a feladatot kapta, hogy lépjen kapcsolatba az orosz udvarban azokkal a csoportokkal, amelyek a hatalomra juttatásukban játszott svéd segítségért cserébe készek lesznek területi engedményeket tenni. A svéd követ három csoport – Biron, Anna Leopoldovna és Erzsébet – irányában tapogatózott. 1740. november elejére, Biron eltávolítása után nyilvánvalóvá vált, hogy a kormányzati politikával szemben egyetlen ellenzéki “párt” maradt, Erzsébet csoportja. Nolcken így az otthonról érkező instrukciókat is betartva, a francia követtel, de La Chétardie-vel együttműködve kapcsolatot keresett Erzsébettel.

De La Chétardie közléseiből viszont az derül ki, hogy a francia udvar szkeptikus volt Erzsébettel kapcsolatban, nem sok esélyt adtak hatalomra jutásának, emiatt nem is igen akarták támogatni, mert ha – esetleges sikertelen próbálkozás után – a francia támogatás kiderülne, az kihatna az amúgy is eléggé hideg francia–orosz kapcsolatokra, s akkor végképp fel kellene adniuk az orosz–osztrák kapcsolatok szétszakításának tervét.⁴¹

A svéd követ viszont Erzsébettel 1740 decemberében magánorvosán, Hermann Lestocq-on és M. I. Voroncovon keresztül kapcsolatot tartott fenn, sőt 1740 végén és 1741 elején többször személyesen is találkozott a cárevnával. Amikor a francia követ meggyőződött Erzsébet szándékának komolyságáról, kérte a francia udvar engedélyét, hogy a szervezkedésbe bekapcsolódhasson. Mivel a franciák Erzsébet trónra jutásától mind kül-, mind pedig belpolitikában rájuk nézve előnyös változásokat reméltek, hozzájárultak a támogatásához. Így 1741 elejétől a svédek és a franciák tárgyalásokat folytattak Erzsébettel. A svédek azt ajánlották, hogy a cárevna szervezze meg az összeesküvést, Svédország pedig háborút indít Oroszország ellen, és Erzsébet a háború okozta pánikot is kihasználva, trónra juthat. A svédek a segítségért cserébe területeket kértek vissza.

A franciák biztosak voltak abban, hogy Erzsébet ilyen alkuba nem megy bele, mert az támogatói elvesztésével és tekintélyének csorbulásával járna. És valóban, a svédekkel folytatott ilyen irányú tárgyalások már az elején leálltak, Erzsébet semmiféle írásos kötelezettség vállalására nem volt hajlandó, és a továbbiakban a svéd és a francia követtel történt megbeszélések során csupán szóbeli egyeztetések történtek. Erzsébet tisztában volt azzal, hogy semmilyen kompromittáló dokumentum nem készülhet kapcsolatukról, mert az összeesküvés felfedése esetén az ellenük vallana. Erzsébet hezitált, semmiképpen sem akart ellenséges hadsereg segítségével hatalomra kerülni, nem bízott a svédekben, ezért halasztgatta Nolckennel és Chétardie-vel a megbeszéléseket, sőt kerülte a velük való találkozást is. Erzsébet kételkedett és ingadozott, az idő viszont egyre haladt.⁴²

A svéd kormányzat viszont arra hivatkozva, hogy Anna Ivanovna halála után az instabil politikai helyzet, a gyenge kormányzat, valamint a Pétervárott szerveződő ellenzék sikerrel kecsegtet, döntött, 1741 nyarán támadást indított Oroszország ellen.

De az összeesküvők azon reménye, hogy győznek a svédek, hamar szertefoszlott, és az 1741. augusztus 23-i orosz győzelem után nyilvánvalóvá vált, hogy nem fognak svéd segítséggel hatalomra jutni. A franciák segítsége is késett, csupán kétezer livre-t kaptak a kiadásaik fedezésére, ami jelentéktelen összegnek számított.

Az összeesküvők helyzete 1741 ősztől nehezebbé vált. Tudomásukra jutott, hogy Anna Leopoldovna figyelteti Erzsébet udvarát, azt, hogy kivel tart kapcsolatot, és a külföldi diplomaták közül kik és milyen gyakran keresik fel. Anna Leopoldovnáat külföldről több helyről is figyelmeztették az ellene készülő összeesküvésre. Az angol követ, Fintch részletes tájékoztatást adott a svédek és Erzsébet körének együttműködéséről, sőt azt is közölte, hogy francia származású magánorvosán, Lestocq-on keresztül tartja a kapcsolatot a svéd és a francia követekkel.⁴³

Anna Leopoldovna Chétardie feljegyzései szerint Ostermann unszolására 1741. november 23-án találkozott Erzsébettel, hogy tisztázza vele, mi igaz a híresztelésekből. Meglehet, a régensnő nem értette meg az összeesküvés komolyságát, és családi hangvétellű beszélgetést folytatott Erzsébettel, aki ártatlansága bizonyosságául hűségesküt tett. Kihallgatása után azonban megijedt a várható következményektől és cselekvésre szánta el magát, amelyet az a hír is sürgetett, hogy a kormányzat a fővárosból a gárda kivonását és a svédek elleni vezénylését tervezte, ami az összeesküvés esetleges felszámolását segíthette volna elő. Erzsébet 1741. november 25-én éjjel M. Voroncov és Lestocq kíséretében a preobrazsenszkojei ezred laktanyájába ment, ott emlékeztette a gárdistákat, kinek a leánya is ő, majd a támogatásukat elnyerve háromszáz gárdista élén a Téli Palotához vonult, ahol az őrség azonnal átállt az összeesküvők oldalára. Miután minden kijáratot biztosítottak, a régensnő, Anna Leopoldovna hálósobájába nyomultak, felkeltették, és családjával és személyzetével együtt letartóztatták. Időközben a kisebb gárdista csoportok őrizetbe vették a kormányzat tagjait is, Münnichet, Ostermann, Leowenwoldot és Golovin kancellárt.⁴⁴

A Braunschweig család letartóztatásának története és abban Erzsébet szerepe kétféle változatban őrződött meg. Az első szerint Erzsébet maga ment be Anna Leopoldovna hálósobájába, és így költögette az alvó régensnőt: "nővérkém, ideje felébredned". A másik verzió szerint viszont az események nélküle zajlottak le, gárdistákat küldött a letartóztatásukra, akiket Lestocq és M. Voroncov irányítottak.⁴⁵ Ez utóbbi tűnik valószínűbbnek, hiszen Erzsébet nem szívesen vehetett részt Anna Leopoldovna letartóztatásában. Egyrészt azért, mert amikor a Téli Palotában minden kijáratot lezártak, már biztos volt az összeesküvés sikerében. Másrészt pedig azért, mert pár napja találkozott a régensnővel, akinek hűségesküt tett, így mindenképp kellemetlen lett volna a vele való találkozás és beszélgetés.

A palotaforradalom vér nélkül zajlott le, a Braunschweig családot a kormány tagjaival együtt Erzsébet palotájába szállították és ott őrizték. Az éjszaka folyamán a Szenátus főügyésze, Ja. Sahovszkij elkészítette a hatalomátvételtől szóló manifesztumot és a felesketés formájának tervét. Reggel a gárda és a hivatalnokok felesküdtek Erzsébetre, és ezzel kezdetét vette az új cárnő uralma.

A francia követ, aki mindvégig a felkelés fő szervezőjének igyekezett feltűnni, kimaradt a palotaforradalom eseményeiből, Erzsébet P. Suvalov útján értesítette a történetekről.⁴⁶

1741. november 25-én Nagy Péter leánya hosszú idő elteltével, egy könnyed és vér nélküli palotaforradalommal, a gárda segítségével hatalomra jutott.

Jegyzetek

1. *Troickij, Sz. M.*: Rosszija v 18 veke. Szbornyik sztatyej i publikacij, Moszkva, 1982. 51–52. – *Anyiszimov, Je. V.*: Rosszija v szereginye 18 veka. Borba za naszlegyije Petra, Moszkva, 1986. 3–5.
2. *Szolovjov, Sz. M.*: Isztorija Rosszii sz drevnyejsih vremen, kny. XI. t. 21–22. Moszkva, 1963.
3. *Kljucsevskij, V. O.*: Szocsinyenyija v gyevjatyi tomah, t. 4. Moszkva, 1989. 236–322.
4. *Anyiszimov, Je. V.*: i. m. 4.
5. Uo.: 5.
6. *Uő.*: Rosszija bez Petra: 1725–1740., Szankt-Petyerburg 1994. – *Uő.*: Pjotr I. Rozsgyenyije imperii, Voproszi Isztorii, 1989. 7. 3–20. – *Troickij, Sz. M.*: i. m.
7. *Heller, Mihail*: Az Orosz Birodalom története, Budapest, 1996. 302–303. – *Anyiszimov, Je. V.*: Anna Ivanovna, Voproszi Isztorii, 1993. 4. 25–27.
8. *Kamenszkij, A. B.*: Ivan VI. Antonovics, Voproszi Isztorii, 1994. 11. 50–52. – *Kurukin, I. V.*: Anna Leopoldovna, Voproszi Isztorii, 1997. 6. 28–29.
9. *Szolovjov, Sz. M.*: Isztorija sz drevnyejsih vremen. kny. XI. t. 21. 9.
10. Uo.: 13., 21.
11. *Anyiszimov, Je. V.*: Rosszija v szereginye..., 8–9.
12. Uo.: 25–26.
13. Szo spagoj i fakelom. Dvorcovije perevoroti v Rosszii. (Szoszt., vsztup. szt. M. A. Bojcov), Moszkva, 1991. 152–153.
14. *Szolovjov, Sz. M.*: i. m. 29–30. – *Kurukin, I. V.*: Anna Leopoldovna, 31.
15. *Szolovjov, Sz. M.*: i. m. 32., 34.
16. Uo.: 47. – *Kurukin, I. V.*: Anna Leopoldovna..., 39.
17. *Anyiszimov, Je. V.*: Rosszija v szereginye..., 12.
18. *Naumov, V. P.*: Jelizaveta Petrovna, Voproszi Isztorii, 1993. 5. 51. – *Buganov, V. I.*: Jekatyerina I., Voproszi Isztorii, 1994. 11. 39. – *Longworth, Philip*: The three Emperesses. (Catherine I, Anne and Elizabeth of Russia), New York, 1973. 155.
19. *Anyiszimov, Je. V.*: Rosszija v szereginye..., 16.
20. Uo.: 19.
21. Uo.: 20.
22. *Naumov, V. P.*: Jelizaveta Petrovna..., 53.
23. Uo.: 54.
24. Szo spagoj i fakelom..., 37–38.
25. *Anyiszimov, Je. V.*: Rosszija v szereginye..., 17.
26. *Szedov, Sz. A.*: Popitka goszudarsztvennogo perevorota 1730 goda v Rosszii, Voproszi Isztorii, 1998. 7. 48–49.
27. *Anyiszimov, Je. V.*: i. m. 19. – *Kljucsevskij, V. O.*: i. m. 254–255.
28. *Szedov, Sz. A.*: i. m. 61–62.
29. *Longworth, Philip*: i. m. 86–87. – *Anyiszimov, Je. V.*: Anna Ivanovna..., 20.
30. *Anyiszimov, Je. V.*: Rosszija v szereginye..., 22. – *Longworth, Philip*: i. m. 162.
31. *Anyiszimov, Je. V.*: i. m. 23.
32. *Anyiszimov, Je. V.*: Anna Ivanovna..., 29–30. – *Kljucsevskij, V. O.*: i. m. 271–274.
33. *Anyiszimov, Je. V.*: Rosszija v szereginye..., 23.
34. *Szolovjov, Sz. M.*: i. m. kny. XI. t. 21. 20.
35. *Volkova, I. V.*–*Kurukin, I. V.*: Fenomen dvorcovih perevorotov v polityicseszkoj isztorii Rosszii 17–19. vv., Voproszi Isztorii, 1995. 5–6. 40–41. – Szo spagoj i fakelom..., 209–210.
36. *Anyiszimov, Je. V.*: Rosszija v szereginye..., 25–26.
37. *Volkova, I. V.*–*Kurukin, I. V.*: i. m. 51–52. – *Wortman, Richard S.*: Scenarios of Power: Myth and Ceremony in Russian Monarchy, vol. I. From Peter the Great to the Death of Nicholas I., Princeton, 1995. 87–88.
38. *Kurukin, I. V.*: Dvorcovij perevorot 1741 goda: pricsini, tehnologija, uroki, Otyecsesztvennaja Isztorija, 1997. 5. 8. – *Kljucsevskij, V. O.*: i. m. 278.
39. *Kurukin, I. V.*: Dvorcovij perevorot 1741 goda..., 4.
40. Szo spagoj i fakelom..., 214–215.

41. *Anyiszimov, Je. V.*: Rosszija v szeregyinye..., 32–33.
42. Szo spagoj i fakelom..., 225–226. – *Szolovjov, Sz. M.*: i. m. 105.
43. *Kurukin, I. V.*: Anna Leopoldovna..., 40. – *Szolovjov, Sz. M.*: i. m. 106. – Szo spagoj i fakelom..., 209. – *Longworth, Philip*: i. m. 168.
44. *Kurukin, I. V.*: Dvorcovij perevorot 1741 goda..., 8–9. – Szo spagoj i fakelom..., 228., 233. – *Longworth, Philip*: i. m. 170–171. – *Szolovjov, Sz. M.*: i. m. 123–125.
45. Szo spagoj i fakelom..., 236. – *Szolovjov, Sz. M.*: i. m. 125. – *Anyiszimov, Je. V.*: Rosszija v szeregyinye..., 39.
46. Szo spagoj i fakelom..., 238. – *Anyiszimov, Je. V.*: Rosszija v szeregyinye..., 41.